

**Ба Шурои диссертационии 6D.KOA-015 назди
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи
академик М.С.Осимӣ (734042, ш. Душанбе,
хиёбони академикҳо Раҷабовҳо, 10, www.ttu.tj)**

ТАҚРИЗИ

**муқарризи расмӣ ба диссертасияи Асоев Баҳодур Ҳайридинович дар
мавзуи «Ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи
Марказӣ», аз рӯи ихтисоси 08.00.04-Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01-
Иқтисодиёти саноат ва энергетика).**

1. Мубрамият ва зарурияти баргузории таҳқиқот.

Ташаккули бозори неруи барқи муштарак яке аз масъалаҳои муҳим барои давлатҳои Осиёи Марказӣ дар шароити имрӯза ба шумор меравад. Вобаста ба ин масъала дар қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёро ҳуқуқии миллии ҳар як давлат ва созишномаву шартномаҳои тарафайн зарурati таъсиси бозори неруи барқ дар доираи давлатҳои Осиёи Марказӣ дарҷ гардидааст. Айни замон, барои ташаккули бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ заминаҳои муайянӣ ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудаанд, вале новобаста аз бастани шартномаҳо ва созишномаҳои даҳлдор, раванди мазкур ба суръати дилҳоҳ нарасидааст ва дар ин самт натиҷаҳои назаррас ба ҷашн намерасанд. Сабаби асосӣ дар он аст, ки мақомотҳои салоҳиятдори давлатҳои Осиёи Марказӣ механизми мушаххаси татбиқи қарорҳои қабулшударо ҳанӯз ҳам пурра таҳия накардаанд.

Бешак, соҳаи энергетика ва маҳсусан электроэнергетика ҳамчун бахши он, яке аз самтҳои муҳими иқтисоди миллии ҳар давлатиши соҳибистиколи Осиёи Марказӣ ба ҳисоб рафта, дар рушди иқтисодиёти мамлакатҳои минтақаи мазкур нақши муҳим дорад. Зикр кардан ба маврид аст, ки таҳқиқоти мазкур ба раванди таҳқими истиколияти давлатӣ, рушди иқтисоди миллӣ, таъмини амнияти минтақавӣ, ташаббусҳои роҳбарияти олии давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ ба масъалаҳои об, истехсоли энергияи сабз бахшида шудаанд, пайвандии амиқ дорад.

Айни замон Осиёи Марказӣ ба минтақаи муҳими муносибатҳои ҷаҳонӣ табдил ёфта, дар он рақобат, мубориза ва таваҷҷӯҳи абарқудратҳо аз қабили Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Мардумии Чин дар ҳоли авҷгирий қарор дорад. Аз ин рӯ, давлатҳои минтақаро месазад, ки барои дар даст нигоҳ доштани фишангҳои танзими бозории минтақавии неруи барқ ҳаматарафа кӯшиш ба ҳарҷ дода, масъалаи ташаккули комили он ва минбаъд рушд бахшидани онро тавсеа диханд.

Раванди омӯзиши омилҳо ва сабабҳои ниёзмандӣ ба неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, ташхиси имкониятҳои бузурги энергетикий ва роҳҳои ҳалли масъалаи марбут ба истифодаи самарабахши захираҳои энергетикий вобаста аст. Ҳамин аст, ки таҳқиқи имкониятҳо ва захираҳои истихроҷӣ ва гидроэнергетикии ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, натиҷагирий аз дастовардҳои пешинаи соҳа (дар замони арзи вуҷуд доштани Иттиҳоди Шӯравӣ), таҳлили таҷрибаи истифодаи имкониятҳои захираҳои истихроҷӣ ва гидроэнергетикий дар кишварҳои минтақа ва пешниҳоди хулосаи асосноки илмӣ барои рушди воситаҳои истифодабарии захираҳои энергетикий, ташаккул ва рушди бозори неруи барқи минтақавӣ хеле муҳим буда, ҳамчунин дорои аҳамияти илмию амалий мебошанд.

Арзёбии таҳлили вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ нишон медиҳад, ки дар баробари муваффақиятҳо як қатор мушкилотҳо низ ҷой доранд. Норасои сармояғузориҳои лоиҳавӣ, номустаҳкамии робитаҳо оид ба масъалаҳои обӣ-энергетикий бо кишварҳои ҳамсоя, инфрасоҳтори начандон рушдёфтai нақлиётӣ ва энергетикий, номутобиқатии манфиатҳои кишварҳои болооб ва поёноб дар масъалаи тақсим ва истифодаи захираҳои обӣ, истифодаи нокифояи муштараки комплекси обӣ-энергетикий, норасои неруи барқ дар давлатҳои алоҳида дар фаслҳои тирамоҳу зимистон, фарсадашавии баланди таҷҳизоти электрикӣ ва қафомонии суръати рушд, сатҳи баланди талафоти неруи барқ, мавҷудияти ихтилофот дар идоракуни захираҳои обии фаромарзӣ вас уст шудани низоми энергетикии Осиёи Марказӣ аз ҷумлаи муҳимтарини онҳо маҳсуб меёбанд.

Мавҷудияти мушкилоти зикршуда, зарурати пешбурди корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, таҳлилу арзёбӣ ва муайянкунии самтҳо ва роҳҳои ташаккулу равнақи бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказиро дар шароити имрӯза тақозо мекунад, ки инҳо дар маҷмӯъ мубрамият, рӯзмарра ва дар айни замон ҳалталаб будани мавзӯи таҳқиқотиро муайян менамоянд.

2. Дараҷаи асоснок ва саҳеҳ будани натиҷаҳои илмӣ, хулоса ва тавсияҳое, ки дар диссертатсия оварда шудаанд.

Аз таҳлили диссертатсия чунин бармеояд, ки дар он муаллиф аз назарияи олимони хориҷӣ (бахусус олимоми рус) ва ватанӣ оид ба ташаккул ва рушди бозори неруи барқ васеъ истифода бурда, маълумотҳои марказҳои таҳқиқотӣ, маводҳои конференсиҳои илмӣ-амалий, доир ба масъалаи таҳқиқшаванд ҳамчун пойгоҳи назариявии ин таҳқиқот васеъ истифода бурдааст.

Асоснокии хулосаву тавсияҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки муаллиф тавонистааст онҳоро дар асоси таҳлили васеи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ба даст орад ва онҳоро ба ҳукumatҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ барои такмили қонунгузорӣ ва таҳияи чорабинихо дар самти ташаккул ва рушди бозори неруи барқ истифода

бурдан, пешниҳод намояд. Инчунин муаллиф дар натиҷаи таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавиро баррасӣ намуда, дастовардҳои пешқадами бозорҳои неруи барқи минтақавии Амрикои Ҷанубӣ, Амрикои Марказӣ, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (минтақаи Меконги Бузург), ИМА (бозори PJM) ва Аврупо (бозори Nord Pool ва бозори ягона) омӯхта шуда, тавсияҳои илман асоснокшуда, оид ба истифодаи онҳо дар миқёси давлатҳои Осиёи Марказӣ пешниҳод намудааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои намояндагони мактабҳои илмии иқтисодиёт, таҳқиқотҳои олимони давлатҳои Осиёи Марказӣ ва хориҷӣ дар самти рушди бозори неруи барқ, механизми рушди равандҳои ҳамгирой ва таҷдиди инноватсионӣ, санадҳои меъёрию қонунгузориҳои кишварҳои аъзо (қонунҳо, қарору амрҳои мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ) оид ба ташаккули бозори неруи барқи минтақавӣ, инчунин омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии бозорҳои минтақавӣ ва имконияти истифодаи онҳо дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ташкил медиҳанд. Моҳияти омӯзиши ҷанбаҳои назариявии мавзӯи таҳқиқотӣ дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои ба дастовардаро олимон ва коршиносони ба ҳалли масъалаҳои таҳқиқоти ташаккул ва рушди бозори неруи барқ машғул буда, метавонанд мавриди муҳокима қарор диҳанд, зоро ки ин раванди мураккаби тағйирёбии иқтисодиёт ба ҳисоб рафта, ҳалли масъалаҳои гуногунҷанбаи ҳусусиятҳои иқтисодӣ, экологӣ, иҷтимоӣ ва ҳатто сиёсӣ доштаро талаб менамояд. Сарчашмаи маълумоти таҳқиқотро санадҳои меъёрию ҳуқуқии давлатҳои Осиёи Марказӣ, қарорҳои ҳукumatҳои давлатҳои мазкур, маводи расмии мақомотҳои омори давлатҳои Осиёи Марказӣ ташкил медиҳанд. Зимни навиштан ва таҳияи диссертатсия, ба сифати сарчашмаи расмӣ аз Паёмҳои солонаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, маълумоти вазорату кумитаҳои даҳлдори давлатҳои номбурда, Барномаҳо, Стратегияҳо ва дигар созишиномаву шартномаҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ оид ба ташаккули бозори неруи барқ истифода шудаанд.

Дар ҷараёни шиносой бо кор маълум гардид, ки муаллиф хеле моҳирона бо адабиёти илмӣ доир ба мавзӯи таҳқиқот рафтор намуда, далелҳои оморӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти шахсии ҳудро дар раванди натиҷабардорӣ коркард ва таҳлил намуда мустақилона маълумотҳои омориро вобаста ба мақсади таҳқиқот ҷамъоварӣ, коркард ва таҳлил намудааст.

3. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия би ҳимоя пешниҳод шудааст.

Муқаррароти назариявӣ ва методологии диссертатсия, объект, мавзуъ, навгониҳо ва муҳтавои он ба бандҳои зерини шинономаи Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи илм аз

рўйи ихтисоси 08.00.04 – Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика) мувофиқ аст: 1. Асосҳои назариявии методологии таҳлили мушкилоти рушди саноатӣ, коркарди усулҳо, механизмҳо ва фишангҳои татбиқи сиёсати иқтисодии давлат дар соҳаҳои саноат ва энергетика. Ташкил ва идоракунии фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаҳои саноат ва энергетика. 2. Масъалаҳои назариявӣ ва методологии арзёбӣ ва баландбардории самаранокии фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаҳои саноат ва энергетика. 5. Ташаккул ва амалкарди бозорҳои маҳсулоти саноатӣ ва энергетика. Нархгузорӣ дар саноат ва энергетика. сиёсати тарифӣ дар соҳаҳои маҷмааи сӯзишворию энергетикӣ. 30. Мушкилоти ташаккулёбӣ ва рушди инфрасоҳтори соҳаҳои саноат ва энергетика. Таъминоти инфрасоҳтории рушди инноватсионии саноат ва энергетика.

4. Саҳеҳӣ ва навгони илмии таҳқиқот ва натиҷаҳои гирифташуда.

Ба андешаи мо, унсурҳои илмии нисбатан муҳиме, ки муаллиф мустақиман ба онҳо ноил гардида, ба ҳимояи ошкоро пешниҳод мешавад, аз инҳо иборат мебошад:

- ҷанбаҳои назариявию методии ташаккул ва рушди бозори неруи барқи минтақавӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, муайян карда шудааст, ки бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ яке аз навъҳои маъмули бозори минтақавӣ буда, ташаккул ва рушди он аз муносабатҳои ҳамгирои давлатҳои ин минтақа вобаста мебошад ва дар ҳолати рушд кардани он мушкилоти бо неруи барқ таъмин гардидани иқтисодиёт ва иҷтимоиёти давлатҳои минтақа метавонад ҳалли мусбати худро пайдо кунад;

- хусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахш ошкор ва равишҳои методии арзёбии фаъолияти бозори мазкур бо такя ба омӯзиши назарияҳо ва методҳои илмӣ коркард шуданд, ки онҳо метавонанд ба ташаккулу рушди бозори минтақавии неруи барқ мусоидат намоянд;

- вазъ ва тамоюли бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар умум ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар алоҳидагӣ бо назардошти захираҳои истиҳроҷӣ ва гидроэнергетикӣ таҳлилу баррасӣ гардида, муайян карда шудааст, ки тамоюлҳои рушд ва самаранокии фаъолияти бозори неруи барқ дар давлатҳои минтақа аз ҳолат ва рушди муназзами соҳаи энергетика ва ҷалби сармоягузорӣ вобастагӣ дошта, тағйирёбии афзоиши истеҳсол, истеъмол, содирот ва воридоти неруи барқ дар минтақаи Осиёи Марказӣ муайян карда шудааст;

- самтҳо ва роҳҳои ташаккулу рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ муайян гардида, пешниҳодотҳои илман асоснокшуда оид ба рушди равандҳои интегратсионӣ дар бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ – ҳамчун самти муҳимтарин ва афзалтарини ҳамкориҳои тарафайн

коркард ва пешниҳод гардидааст;

- таҷрибай ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавӣ баррасӣ гардида, дастовардҳои пешқадами бозорҳои неруи барқи минтақавии Амрикои Ҷанубӣ, Амрикои Марказӣ, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (минтақаи Меконги Бузург), ИМА (бозори PJM) ва Аврупо (бозори Nord Pool ва бозори ягона) омӯхта шуда, тавсияҳои илман асоснокшуда, оид ба истифодаи онҳо дар миқёси давлатҳои Осиёи Марказӣ пешниҳод гардидааст;

- дурнамои аз ҷиҳати назариявию амалӣ асоснокшудаи рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар базаи омӯзиши таҷрибай ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавӣ таҳия шудааст, ки он имкон медиҳад иқтидорҳои мавҷудаи минтақавӣ дар асоси истифодаи сенарияҳои дурнамои рушди бозори неруи барқи номбурда мавриди таҳқиқ қарор дода шаванд.

5. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо.

Аҳамияти илмии таҳқиқоти диссертационии мазкур аз он иборат аст, ки назарияҳои дар кор шаклгирифта заминай муҳим оид ба ташаккул ва рушди бозори неруи барқ барои минбаъд муайян намудани самти равандҳои ҳамгироӣ ва малисозии самтҳои он имконияти истифодабарӣ дорад. Нуктаҳои асосии илмии диссертатсияро метавон ба сифати асоснок намудани самтҳо ва роҳҳои ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, такмили назарияйӣ-методологии таҳқиқоти минбаъда ва ҳалли амалии онҳо дар рушди бозори неруи барқи минтақаи таҳлилшаванда истифода бурд. Муаллиф аниқ намудааст, ки дар адабиёти муосири иқтисодӣ таърифи ягона ва мушахҳас оид ба бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ вучуд надорад ва ҳар як муҳаққиқ фикру андешаҳои худро пешниҳод намудааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқотро натиҷаҳои амалии таҳқиқоти чандинсолаи муаллиф оид ба ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар бар мегирад. Тавсияҳои амалии дар кори диссертационии таҳияшуда имкон медиҳанд ки дар сатҳи нисбатан баланди илмӣ ва методӣ, муаммоҳои рушди бозори неруи барқ дар шароити бозорӣ ва таҳқими истиқлолияти иқтисодии давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ҳалли ҳамаҷонибаи худро ёбанд. Баъзе коркардҳои илмии натиҷагиришудаи диссертатсияро дар ҷараёни таълим, зимни тадриси фанҳои таълимии «Электроэнергетика», «Истифодаи системаҳои энергетикий» ва «Иқтисодиёт ва идора дар электроэнергетика» дар факултетҳои иқтисодии муассисаҳои олии мамлакат истифода бурдан мумкин аст.

6. Тавсифи умуми кори диссертатсияӣ.

Соҳтори кори диссертатсияӣ, гузориши мақсад ва мантиқии

алоқамандии онҳо тасдиқ менамояд, ки муаллиф масъалаҳо ва муаммоҳои назариявии масъалаҳои гузаштшударо амиқ дарк намуда, таъмини ҷанбаҳои назариявии ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказиро аниқ намуда, асосҳои назариявии ҳалли онҳоро коркард намудааст.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда (161 номгӯй) 187 саҳифаи матни компьютерро бо 30 ҷадвал, 10 расм ва 11 диаграмма дар бар мегирад.

Дар **муқаддима** мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи коркарди илмии масъалаҳои мавриди омӯзиш қарордошта, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, навғониҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва илмию амалии он, объекти таҳқиқот, саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, дараҷаи эътиимоднокии натиҷаҳо, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия асоснок ва пешниҳод гардидаанд.

Дар боби аввал **«Асосҳои назариявию методии ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ»** асосҳои илмии ташаккули муносибатҳои бозорӣ дар соҳаи электроэнергетикаи давлатҳои Осиёи Марказӣ муайян гардида, тавсифи хусусиятҳо, принципҳо ва омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахш ба роҳ монда шуда, равишҳои методии арзёбии фаъолияти бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Зимни таҳлили адабиётҳои иқтисодӣ муаллиф ба чунин хулоса омадааст, ки бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ – ин маҷмӯи муносибатҳои иқтисодие мебошад, ки ҳангоми ҳамгирии давлатҳои Осиёи Марказӣ ташкил шуда, тавассути созишинаҳо, санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ ва ҳамкориҳои минтақавӣ ба вучуд омада, дорои хусусиятҳо, принципҳо ва омилҳои хос мебошад. Бо ибораи дигар, бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ яке аз навъҳои маъмули бозори минтақавӣ буда, ташаккул ва рушди он аз муносибатҳои ҳамгирии давлатҳои ин минтақа вобаста мебошад ва дар ҳолати рушд кардани он мушкилоти бо неруи барқ таъмин гардидани иқтисодиёт ва иҷтимоиёти давлатҳои минтақа метавонад ҳалли мусбати худро пайдо кунад (с.29).

Дар кори диссертационӣ муаллиф дар саҳ. 33 хусусиятҳои бозори неруи барқ дар давлаҳои Осиёи Марказӣ (ҷадвали 1.2.1), дар саҳ. 39 принципҳои фаъолияти бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ (ҷадвали 1.2.2.) ва дар саҳ. 43 омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахшро пешниҳод намудааст.

Муаллиф хусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахшро мавриди баррасӣ қарор дода, чунин натиҷагирий намудааст: - давлатҳои Осиёи Марказиро лозим меояд, ки зимни ташаккулу рушди бозори ягонаи неруи барқ хусусиятҳои хоси соҳаи асосии истеҳсолкунандай неруи барқро дар ин давлатҳо ба инобат гиранд; - бозори неруи барқ дар ҳар яке аз давлатҳои Осиёи Марказӣ дорои принсипҳои маҳсусе мебошанд, ки аз сиёсати иқтисодии ҳамон давлат бармеоянд. Аз ин рӯ, ҳангоми ташаккулу рушди бозори ягонаи неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ин принсипҳоро дар маҷмӯъ ба инобат гирифтан лозим аст; - ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ омилҳои гуногун дар сатҳу дараҷаҳои муҳталиф таъсир мерасонанд. Бинобар ин, ҳангоми таҳияи шартномаҳо, созишномаҳои ҳамкорӣ дар бахши захираҳои обӣ-энергетикий ба омилҳои номбурда диққати ҷиддӣ додан зарур аст; - бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ аз хусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои ба ташаккули ин бозор таъсирбахш вобастагии мустақим дорад (с. 43-44).

Дар диссертатсия муаллиф равишиҳои мавҷудаи методии арзёбии фаъолияти бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказиро таҳлил карда, муайян намудааст, ки хусусиятҳо ва мушкилоти истифодаи равишиҳои мазкур дар шароити воқеяти минтақавӣ нишон медиҳад, ки истифодаи равиши амудӣ - ҳамгирошуда барои арзёбии бозори неруи барқи минтақавӣ мушкил мебошад. Дар доираи омӯзиши масъалаи мазкур, ба ғайр аз модели амудӣ-ҳамгирошуда, инчунин усулҳои даромадӣ, муқоисавӣ ва ҳароҷотӣ баррасӣ карда шуданд. Хусусияти фарқунанда ва бартарии асосӣ аз он иборат аст, ки равиши мазкур имкон медиҳад, тағиироти даромадиро ба назар гирифта, онро тавассути равишиҳои модели иқтисодӣ - математикӣ тавсиф карда, оид ба баъзе мушкилоти арзёбии фаъолияти бозори неруи барқ дар давлатҳои минтақа натиҷагирий карда шавад (с.44-58).

Дар боби дуюм «Таҳлил ва арзёбии вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ» вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказии дорои захираҳои истихроҷии энергетикий, бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказии дорои захираҳои гидроэнергетикий муайян гардида, арзёбии таҳлили рушд ва мушкилоти бозори неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудаанд.

Муаллиф асоснок намуда дуруст қайд менамоянд, давлатҳои Осиёи Марказӣ, пас аз ба даст оварданни истиқлолият барои низоми миллии энергетикий, фаъолияти истеҳсол, тақсимот, истеъмоли неруи барқ, зеристгоҳҳои трансформаторӣ ва ҳатҳои интиқоли барқи худ пурра масъулиятро ба дӯш гирифтанд. Ба андешаи муаллиф он сабабҳои худро дошта, миёни онҳо якчанд ҳолатҳои арзи вучуддоштаро ҷудо менамояд, ки онҳо дар саҳифаҳои 59-74-и диссертатсия мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказии дорои захираҳои гидроэнергетикиро баҳогузорӣ намуда, ба ақидаи муаллиф давлатҳои Осиёи Марказӣ дорои захираҳои назарраси энергетикӣ мебошанд. Бо вуҷуди ин, тақсимоти ин захираҳо (энергетикаи гармӣ ва гидроэнергетика) дар ҳудуди давлатҳои Осиёи Марказӣ гуногун аст. Ҷумҳуриҳои Қирғизистон ва Тоҷикистон дорои иқтидори бузурги гидроэнергетикӣ мебошанд, аммо миқдори ками захираҳои сӯзишвории истихроҷшавандаро, ки барои мақсадҳои тиҷоратӣ истифода мешаванд, доранд. Бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказии дорои захираҳои гидроэнергетикӣ бештар аз ҳисоби истеҳсоли неруи барқи обӣ фаъолияти ҳудро ба роҳ мемонад. Ҳамзамон муаллиф асоснок намуда қайд менамояд, ки натиҷаҳои таҳлили фаъолияти иншооти энергетикии ҷумҳурӣ нишон доданд, ки айни замон бахши энергетика дорои мушкилот мебошад, ки ба дараҷаи муайян ба самаранокии низоми энергетикии Қирғизистон таъсир мерасонанд, ки онҳо дар саҳифаҳои 81-83 оварда шудаанд.

Муаллиф асоснок намуда, қайд менамояд, ки баъд аз таҳлилу омӯзиши бозори неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин натиҷагириӣ намудан мумкин аст: - дар соли 2020 неруи барқ дар бозори неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосан аз ҳисоби НБО таъмин мегардад, яъне 91,4 фоиз истеҳсоли неруи барқ аз иқтидорҳои мавҷудаи шабакаҳои барқии умумӣ ба НБО рост меояд; -истеҳсоли неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯ ба афзоиш аст, барои мисол дар давраи таҳлилӣ, аз 17,1 млрд. кВт*соат дар соли 2013 ба 19,8 млрд. кВт*соат дар соли 2020 расонида шудааст; -дар бозори неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба соҳтори истеъмол мавқеи аввалро аҳолӣ ишғол мекунад, ки зиёда 1/3 ҳиссаи умумии истеъмол мебошад (с.87).

Ба андешаи муаллиф, тарифҳо ба ҳисоби миёна дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соли 2016 аз ҳама баланд дар Ҷумҳурии Ӯзбекистон ҳам барои аҳолӣ ва ҳам дар бахши воқеии иқтисодиёт 5,9 сенти ИМА-ро ташкил медиҳад. Тарифҳои паст бошад дар ин сол дар Ҷумҳурии Туркманистон, яъне барои аҳолӣ 0,71 ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад дар бахши воқеии иқтисодиёт 1,34 сенти ИМА мебошад. Тамоюли баландшавии тарифҳо дар соли 2020 дар Ҷумҳурии Ӯзбекистон ҳам барои аҳолӣ ва ҳам дар бахши воқеии иқтисодиёт мушоҳида мегардад. Барои аҳолӣ 3,1 сент ва дар бахши воқеии иқтисодиёт 4,7 сенти ИМА мебошад. Тамоюли пастшавии тарифҳо бошад дар Ҷумҳурии Туркманистон ба ҷашм мерасад (с.89).

Муаллифи кори диссертационӣ талафоти неруи барқ дар шабакаҳои истифодабарии умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2020 – ро дар саҳ. 98 (ҷадвали 2.3.3.) нишон додааст. Ӯ қайд менамояд, ки агар дар соли 2013 ҳаҷми талафот 2 млрд. 985 млн. кВт*соат ё 18,5 %-и ҳаҷми истеҳсолотро

ташкил дода бошад, пас дар соли 2020 он ба 2 млрд. 549 млн. кВт*соат ё 12,9 фоизи ҳаҷми умумии истеҳсоли неруи барқро ташкил медиҳад, ки дар муқоиса бо соли 2013 14,6 % ё ин ки 432 млн. кВт*соат коҳиш ёфтаст. Бо чунин талафоти неруи барқ, пешбурди сиёсати самаранокии нархгузорӣ ва танзими оқилона дар бозори неруи барқ ғайриимкон аст.

Муаллиф дуруст қайд менамоянд, ки мушкилоти рушди бозори неруи барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро инҳо мебошанд: - вазни қиёсии истеҳсоли неруи барқи дар НБО истеҳсолшуда дар ҷумҳурӣ 91,4 фоиз истеҳсоли умумии неруи барқро ташкил медиҳад; - қарзи баланди берунӣ дар соҳаи электроэнергетикаи ҷумҳурӣ; - сиёсати тарифии номуносиби нерӯи барқ зимни вучуд доштани маданияти пасти истеъмоли неруи барқ ва сатҳи баланди талафоти он; - менечменти заифи энергетикӣ, набудани малакаҳои тиҷоратӣ ва молиявии идоракунӣ (с. 59-106). Аз ин ҷост, ки дар ҷадвали 2.3.5), (с. 103) мушкилоти асосӣ, роҳҳои бартараф намудани он ва натиҷаҳои ниҳоӣ дар бозори неруи барқи Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст.

Дар боби сеюм «**Самтҳо ва роҳҳои ташаккулу рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ**» муаллиф ба сифати самтҳо ва роҳҳои ташаккулу рушди бозори номбурда равандҳои интегратсионӣ дар бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, таҷдиди инноватсионӣ дар соҳаи электроэнергетикаи давлатҳои Осиёи Марказӣ ва таҷрибаи ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавӣ ва имконоти истифодаи таҷрибаи онҳо дар минтақаи Осиёи Марказиро пешниҳод намудааст.

Муаллиф қайд меқунад, ки бозори неруи барқ дар иқтисодиёт ва сиёсати давлатҳои Осиёи Марказӣ нақши муҳим дорад. Рушди муносабатҳои интегратсионӣ дар бахши захираҳои энергетикиро таҳлил намуда чунин натиҷагарӣ намудан мумкин аст:

- дар давлатҳои Осиёи Марказӣ энергетика дар баробари захираҳои табиӣ нақши «локомотив»-ро дар иқтисодиёт ва сиёсати бисёрҷанбаи иқтисодӣ иҷро меқунад. Дар Қазоқистон, Туркманистон ва Ӯзбекистон энергетика, ҳамчун асоси сиёсати мустақили хориҷӣ ва дар Қирғизистону Тоҷикистон ба сифати манбаи эҳтимолии баромадан аз бунбости иқтисодӣ-чуғрофӣ хизмат меқунад;

- ҳусусияти ҳамкории энергетикӣ ва аҳамияти пешбарандай он барои Федератсияи Россия ва давлатҳои Осиёи Марказӣ аз он иборат аст, ки он ба монанди ҳамкории иқтисодӣ ва сиёсӣ аст. Аз ҳамкории энергетикӣ, тарафайн бештар манфиатдоранд. Энергетика қувваи бузургест, ки ҷониби Федератсияи Россия барои пешбурди манфиатҳои худ дар ҷаҳон истифода менамояд. Инчунин энергетика ҳамчун воситаи асосии ҳамкории иқтисодӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва барандай таъсири сиёсӣ ва иқтисодии Россия дар минтақаи мазкур мебошад. Ҳамкории энергетикӣ имкон медиҳад,

ки нақшаҳои интегратсионии Россия бо давлатҳои Осиёи Марказӣ боэътиимодтар хидмат кунанд, робитаҳои аллакай муқарраршуда ва ҳамкориҳо рушд ёбанд. Дар навбати худ, бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ ба ҳалли мушкилоти мураккаби рушд ва кумаки беруна ниёз доранд, инчунин барои рушди бозори мазкур шарикони хориҷӣ мечӯянд, ки асосиаш Россия боқӣ мемонад;

- Федератсияи Россия ҳамчун шарики стратегии байналмилалии Осиёи Марказӣ, бояд дар кам кардани хатарҳои сиёсии рушди бозори неруи барқ дар минтақа саҳми худро гузорад. Аллакай дар давраҳои миёнамӯҳлат Россия, ҳамчун як кишвари асосии транзитӣ, содироткунанда ва истеъмолкунандай асосии захираҳо аз чунин тағйирёбии сиёсати Осиёи Марказӣ дар соҳаи электроэнергетика баҳра хоҳад бурд. Осиёи Марказӣ чун минтақаи захираҳои гуногуни энергетикий дошта, метавонад яке аз шарикони мӯҳимтарин дар татбиқи стратегияи табдил додани Россия ба давлати бузурги энергетикии асри XXI гардад;

- дараҷаи эътиимонкӣ бахши энергетика ва омодагии давлатҳои Осиёи Марказӣ ба интегратсияи он, пеш аз ҳама аз нуқтаи назари манфиатҳои сиёсии Россия калидӣ арзёбӣ мегардад;

- пешгӯй кардан мумкин аст, ки имкониятҳои интегратсионии комплекси энергетикии Федератсияи Россия бо Ӯзбекистон ва Туркманистон бо хусусиятҳои сиёсати онҳо дар як муддат ба таври назаррас маҳдуд шуда буд. Ҳамзамон, интегратсияи комплекси сӯзишворӣ-энергетикии Россия, Қазоқистон, Тоҷикистон ва Қирғизистон аз нуқтаи назари иқтисодӣ дурнамои назаррас дорад;

- азбаски энергетика самти афзалиятноки ҳукumatҳои минтақа ба ҳисоб меравад ва аз сабаби он, ки минтақа захираҳои бузурги энергетикий ва истифоданашууда дорад, афзоиши назарраси истеҳсол ва содироти неруи барқро дар ояндаи наздик метавон пешгӯй кард;

- давлатҳои Осиёи Марказӣ амалан аз иқтидори ҳамкорие, ки дар соҳаи энергетикаи худ дар замони шӯравӣ ба вуҷуд оварда буданд, ба таври даркорӣ истифода намебаранд. Аз ҷумла, соҳтори тақсимоти захираҳо дар минтақа имкон медиҳад, ки мубодилаи самараноки гидроэнергетика аз кишварҳои болооб ва карбогидридҳо аз кишварҳои поёноб ташкил карда шавад. Дар натиҷа, талаботи Қирғизистон ва Тоҷикистон бо нефту газ таъмин карда мешавад ва Қазоқистон, Ӯзбекистон ва аллаҳусус Туркманистон метавонистанд карбогидридҳоро барои тавлиди неруи барқ ҳарҷ накунанд ва содироти нефту газ аз минтақаи Осиёи Марказӣ ба таври назаррас афзояд.

Дар диссертатсия қайдкарда шудааст, ки дар соҳа ва бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ раванди таҷдиди инноватсионӣ дар зинаҳои

гуногун идома ёфта истодаанд, ки аз таҳлилу арзёбии он чунин натиҷагириҳо намудан мумкин аст: - дар солҳои охир тамоми соҳтори идоракунии низоми энергетикӣ Ҷумҳурии Қазоқистон таҷдид ва азnavsозӣ карда шуд, инчунин дар доираи татбиқи лоиҳаи «Модернизатсияи низоми энергетикии миллӣ, марҳилаҳои 1 ва 2», беш аз 80 % таҷхизоти зеристгоҳҳои барқӣ бо технологияҳои муосир ва рақамӣ иваз карда шуданд; - раванди ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ дар доираи барномаи модернизатсияи соҳаи электроэнергетикаи Ҷумҳурии Қирғизистон дар маҷмӯъ иқтидори истеҳсолиро зиёд намуда, дақиқии дастгоҳу таҷхизоти низоми энергетикро баланд бардошта, сатҳи партовҳои гулхонаиро дар ҳудуди ҷумҳурий кам намудааст; - барои ҷорӣ намудани инноватсияҳо дар бозори неруи барқи Ҷумҳурии Қирғизистон Маркази илмӣ-техникии Қирғизистон бо номи «Неру» таъсис дода шуд; - дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи фаъолияти инноватсионӣ лоиҳаҳои таҷдиҳи неругоҳи барқи обии «Норак» дар ду марҳала бо ҷалби 6 млрд. сомонӣ, неругоҳи барқи обии «Сарбанд» бо ҷалби 170 млн. доллари ИМА, ки аз ин миқдор 136 млн. доллари ИМА ҳамчун грант аз ҷониби Бонки Осиёи Рушд ва 34 млн. доллари ИМА аз ҳисоби Ширкати саҳҳомии холдингии “Барқи Тоҷик”, неругоҳи барқи обии «Қайроқум» бо ҷалби 159 млн. доллари ИМА, дар ду марҳила бо маблағгузории Бонки аврупои таҷдид ва рушд, Бонки сармоягузории Аврупо ва “Фонди байналмилалии иқлими сабз” амалӣ гардида истодааст, ки баъди ин дар неругоҳҳои мазкур технологияи инноватсионӣ пурра наасб мегардад; - барои пурра ба роҳ мондани раванди модернизатсия ва инноватсия дар бозори неруи барқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалби сармоягузорони дохилӣ ва ҳориҷӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми шароитҳо (кафолати эътимоднокӣ ва кам кардани ҳавфи таваккал) фароҳам оварда шудааст; - дар Ҷумҳурии Туркманистон раванди инноватсионӣ ва зиёд намудани иқтидорҳои нав энергетикӣ тавассути ҳамкориҳо бо ширкатҳои бонуфузи истеҳсолқунандагони технологияҳои инноватсионии соҳаи электроэнергетика ба роҳ монда шудааст; - ҳамаи корхонаҳои энергетикии Ҷумҳурии Туркманистон бо технологияҳои инноватсионӣ, ки ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ мебошанд, муҷаҳҳаз гардонида шудаанд ва имконияти сарфай гази табиӣ ва коҳиш додани партовҳои заرارоварро ба атмосфера таъмин менамояд; - ҷорӣ намудани равандҳои инноватсионӣ дар бозори неруи барқи Ҷумҳурии Ӯзбекистон бо қабули Стратегия рушд ва ислоҳоти минбаъдаи соҳаи электроэнергетикаи Ҷумҳурии Ӯзбекистон вусъати тоза гирифт, дар ин росто дар заминаи ЧСК «Ӯзбекенерго» се ширкати алоҳида, яъне ЧС «Иссиклик электр станциялари», «Ӯзбекистон миллий электр тармоқлари» ва «Ҳудудий электр тармоқлари» ташкил карда шуд; - дар Ҷумҳурии Ӯзбекистон баъди ҷорӣ намудани

технологияи инноватсионӣ низоми назорати истеъмоли неруи барқ худкор гардонида шуд.

Ҳамчунин дар диссертатсия мудалиф қайд мекунад, ки таҳлилу арзёбии бозорҳои неруи барқ дар мамолики минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ба мо имконият дод, ки оид ба паҳлӯҳои мусбии ташкили ҳамгириҳои байнидавлатӣ хуносабарорӣ ва натиҷагирий намуда, натиҷаҳои беҳтарин ва аз нигоҳи иқтисодӣ-иҷтимоӣ самараноки ин таҷрибаҳоро барои бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ тавсия ва пешниҳодҳо намоем (с.107-158).

Дар қисмати хулоса ва тавсияҳо натиҷаҳои асосии кори илмӣ, пешниҳодҳои мушаххас оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо муайян ва асоснок гардидаанд.

7. Эродҳо ва ҳолатҳои баҳсталаб доир ба шаклгирии диссертатсия.

Дар диссертатсияи тақризшаванд дар баробари мавҷудияти бартариятҳо, бъзе камбузиҳо ва нуқтаҳои баҳсталаб ба назар мерасад, ки қайд намудани онҳоро зарур мешуморем:

1. Мудалиф дар зербоби 1.1.-и диссертатсия иқтибосҳои зиёде овардааст. Ҳамзамон, дар вақти иқтибос овардан танҳо номи шаҳс нишон дода шудаасту ҳалос. Дар ин ҷо маълум нест, ки он кист? Ҳуб мебуд ҳуди олимро иқтисоддони ватаний, доктор, профессор, коршинос, нишон медод (с.15-29).

2. Боби дуюми диссертатсия, ки “Таҳлил ва арзёбии вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ” номгузорӣ шудааст, дар ин ҷо беҳтар мебуд ҷадвали алоҳидае арзиши дохилӣ ва содиротии мамлакатҳои Осиёи Марказиро инъикос менамуд.

3. Дар саҳифаҳои гуногуни диссертатсия (барои мисол саҳ. 89) солҳои базавӣ ба таврҳои муҳталиф баён гардидааст. Беҳтар аст, соли базавӣ соли мушахассе истифода гардад.

4. Ҳуб мебуд барои беҳтар шудани зербоби 3.1. модели концептуалӣ ё ягон матритса оид ба интегратсияи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ тасвир карда мешуд.

5. Дар зербоби 2.3 диссертатсия (саҳ 91-95) иқтидори энергетикӣ дар Ҷумҳурии Тоқикистон оварда шудааст. Беҳтар мешуд, ки иқтидори неруи офтобро дар шакли ҷадвал нишон медод ва инчунин иқтидори неруи офтобро бо яке аз мамлакатҳои ҳамсоя муқоиса менамуд.

Эродҳо ва камбузиҳои зикргашта хусусияти ҷузъӣ дошта, ба моҳияти назариявӣ ва амалии диссертатсия, таъсири манғӣ намерасонанд.

Дар маҷмуъ, кори диссертационии Асоев Б.Х. таҳқиқоти илмии мустақилона анҷомёфта буда, навғониҳои илмӣ ва амалиро дар ҳуд таҷассум менамояд. Автореферат ва мақолаҳои илмии чопшудаи мудалиф дар ҳуд таркибу мундариҷаи асосии диссертатсия ва навғонии илмии онро ифода менамояд.

Диссертасияи тақризшаванда дар мавзуи “Ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ” аз рӯйи натиҷаҳои илмӣ ва амалии худ ҷавобгӯи талаботи бандҳои 31 ва 33-и “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021 таҳти №267 тасдиқ гардидааст, таҳия карда шудааст. Бинобар ин, муаллифи он Асоев Баҳодур Ҳайридинович сазовори дарёфти дарҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04-Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01-Иқтисодиёти саноат ва энергетика) мебошад.

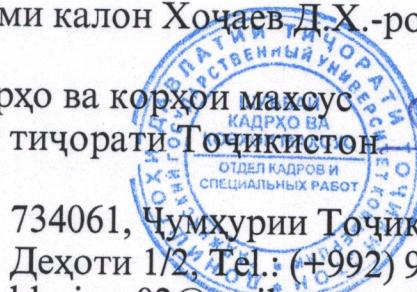
Муқарризи расмӣ:

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири
кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи
давлатии тиҷорати Тоҷикистон

 Хоҷаев Д.Х.

Имзои н.и.и., муаллими калон Хоҷаев Д.Х.-ро тасдиқ
менамоям:

Сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои маҳсус
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон Пирзода С.С.

734061, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч.
Деҳоти 1/2, Tel.: (+992) 987526060, E-mail.:
khojaev02@mail.ru.

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-015 назди
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи
академик М.С.Осимӣ (734042, ш. Душанбе,
хиёбони академикҳо Раҷабовҳо, 10, www.ttu.tj)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Асоев Баҳодур Ҳайридинович дар
мавзуи «Ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи
Марказӣ», аз рӯйи ихтисоси 08.00.04-Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01-
Иқтисодиёти саноат ва энергетика)

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳои саноатӣ, ки аз рӯйи
онҳо диссертатсия ба ҳимояи пешниҳод шудааст. Диссертатсия ба (бандҳои
1. Асосҳои назариявии методологии таҳлили мушкилоти рушди саноатӣ,
коркарди усулҳо, механизмҳо ва фишангҳои татбиқи сиёсати иқтисодии
давлат дар соҳаҳои саноат ва энергетика. Ташкил ва идоракунии
фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаҳои саноат ва энергетика. 2. Масъалаҳои
назариявӣ ва методологии арзёбӣ ва баландбардории самаранокии
фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаҳои саноат ва энергетика. 5. Ташаккул ва
амалкарди бозорҳои маҳсулоти саноатӣ ва энергетика. Нархгузорӣ дар
саноат ва энергетика. сиёсати тарифӣ дар соҳаҳои маҷмааи сӯзишворио
энергетикӣ. 30. Мушкилоти ташаккулёбӣ ва рушди инфрасоҳтори соҳаҳои
саноат ва энергетика. Таъминоти инфрасоҳтории рушди инноватсионии
саноат ва энергетика) шиносномаи ихтисоси 08.00.04 - Иқтисодиёти соҳавӣ
(08.00.04.01 - Иқтисодиёти саноат ва энергетика), ки бо қарори Раёсати
комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ шудааст, мутобиқ аст.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия. Ташаккули бозори неруи барқи
муштарақ яке аз масъалаҳои муҳим барои давлатҳои Осиёи Марказӣ дар
шароити имрӯза ба шумор меравад. Вобаста ба ин масъала дар
қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии миллии ҳар як давлат ва
созишиномаву шартномаҳои тарафайн зарурати таъсиси бозори неруи барқ
дар миқёси давлатҳои Осиёи Марказӣ дарҷ гардидааст. Айни замон, барои
ташаккули бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ заминаҳои
муайяни ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудаанд, вале новобаста аз бастани
шартномаҳо ва созишиномаҳои даҳлдор, раванди мазкур ба суръати дилҳоҳ
нарасидааст ва дар ин самт натиҷаҳои назаррас ба ҷашм намерасанд.
Сабаби асосӣ дар он аст, ки мақомотҳои салоҳиятдори давлатҳои Осиёи
Марказӣ механизми мушаххаси татбиқи қарорҳои қабулшударо ҳанӯз ҳам
пурра таҳия накардаанд.

Бешак, соҳаи энергетика ва маҳсусан электроэнергетика ҳамчун баҳ-
ши он, яке аз самтҳои муҳими иқтисоди миллии ҳар давлати соҳибистик-

лоли Осиёи Марказӣ ба ҳисоб рафта, дар рушди иқтисодиёти мамлакатҳои минтақаи мазкур нақши муҳим дорад. Зикр кардан ба маврид аст, ки таҳқиқоти мазкур ба раванди таҳқими истиқлолияти давлатӣ, рушди иқтисоди миллӣ, таъмини амнияти минтақавӣ, ташаббусҳои роҳбарияти олии давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ ба масъалаҳои об, истеҳсоли энергияи аз ҷиҳати иқтисодӣ смаранок ва аз нуқтаи назари экологӣ безараар, яъне “энергияи сабз” бахшида шудаанд, пайвандии амиқ дорад.

Айни замон Осиёи Марказӣ ба минтақаи муҳими муносибатҳои ҷаҳонӣ табдил ёфта, дар он рақобат, мубориза ва таваҷҷӯҳи абарқудратҳо аз қабили Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Мардумии Чин дар ҳоли авҷгири қарор дорад. Аз ин рӯ, давлатҳои минтақаро месазад, ки барои дар даст нигоҳ доштани фишангҳои танзими бозории минтақавии неруи барқ ҳаматарафа кӯшиш ба ҳарҷ дода, масъалаи ташаккули комили он ва минбаъд рушд бахшидани онро тавсеа диҳанд. Раванди омузиши омилҳо ва сабабҳои ниёзмандӣ ба неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, ташхиси имкониятҳои бузурги энергетикӣ ва роҳҳои ҳалли масъалаи марбут ба истифодаи самарабахши захираҳои энергетикӣ вобаста аст. Ҳамин аст, ки таҳқиқи имкониятҳо ва захираҳои истиҳроҷӣ ва гидроэнергетикии ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, натиҷагирий аз дастовардҳои пешинai соҳа (дар замони арзи вучуд доштани Иттиҳоди Шӯравӣ), таҳлили таҷрибаи истифодаи имкониятҳои захираҳои истиҳроҷӣ ва гидроэнергетикӣ дар кишварҳои минтақа ва пешниҳоди хулосаи асосноки илмӣ барои рушди воситаҳои истифодабарии захираҳои энергетикӣ, ташаккул ва рушди бозори неруи барқи минтақавӣ хеле муҳим буда, ҳамчунин дорои аҳамияти илмию амалий мебошанд.

Арзёбии таҳлили вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ нишон медиҳад, ки дар баробари муваффақиятҳо як қатор мушкilotҳо низ ҷой доранд. Норасоии сармоягузориҳои лоиҳавӣ, номустақамии робитаҳо оид ба масъалаҳои обӣ-энергетикӣ бо кишварҳои ҳамсоя, инфрасоҳтори начандон рушдёфтai нақлиётӣ ва энергетикӣ, номутобиқатии манфиатҳои кишварҳои болооб ва поёноб дар масъалаи тақсим ва истифодаи захираҳои обӣ, истифодаи нокифояи муштараки комплекси обӣ-энергетикӣ, норасоии неруи барқ дар давлатҳои алоҳида дар фаслҳои тирамоҳу зимистон, фарсадашавии баланди таҷҳизоти электрикӣ ва қафомонии суръати рушд, сатҳи баланди талафоти неруи барқ, мавҷудияти ихтилофот дар идоракуни захираҳои обии фаромарзӣ ва суст шудани низоми энергетикии Осиёи Марказӣ аз ҷумлаи муҳимтарини онҳо маҳсуб меёбанд.

Мавҷудияти мушкилоти зикршуда, зарурати пешбурди корҳои илмӣ-

таҳқиқотӣ, таҳлилу арзёбӣ ва муайянкуни самтҳо ва роҳҳои ташаккулу равнақи бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказиро дар шароити имрӯза тақозо меқунад, ки инҳо дар маҷмӯъ мубрамият, рӯзмарра ва дар айни замон ҳалталаб будани мавзӯи таҳқиқотиро муайян менамоянд.

Дараҷаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Навгонии илмии таҳқиқоти диссертационӣ аз омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ, усулий ва таҷ-рибавӣ оид ба ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ иборат аст. Дар кори диссертационӣ натиҷаҳои зерини назариявӣ ва амалӣ ба даст оварда шудаанд, ки навоварии илмии таҳқиқот ва предмети ҳимоя ба шумор мераванд:

- ҷанбаҳои назариявию методии ташаккул ва рушди бозори неруи барқи минтақавӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, муайян карда шудааст, ки бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ яке аз навъҳои маъмули бозори минтақавӣ буда, ташаккул ва рушди он аз муносибатҳои ҳамгирои давлатҳои ин минтақа вобаста мебошад ва дар ҳолати рушд кардани он мушкилоти бо неруи барқ таъмин гардидани иқтисодиёт ва иҷтимоиёти давлатҳои минтақа метавонад ҳалли мусбати худро пайдо кунад;

- ҳусусиятҳо, принципҳо ва омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахш ошкор ва равишҳои методии арзёбии фаъолияти бозори мазкур бо такя ба омӯзиши назарияҳо ва методҳои илмӣ коркард шуданд, ки онҳо метавонанд ба ташаккулу рушди бозори минтақавии неруи барқ мусоидат намоянд;

- вазъ ва тамоюли бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар умум ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар алоҳидагӣ бо назардошти захираҳои истихроҷӣ ва гидроэнергетикӣ таҳлилу баррасӣ гардида, муайян карда шудааст, ки тамоюлҳои рушд ва самаранокии фаъолияти бозори неруи барқ дар давлатҳои минтақа аз ҳолат ва рушди муназзами соҳаи энергетика ва ҷалби сармоягузорӣ вобастагӣ дошта, тағйирёбии афзоиши истеҳсол, истеъмол, содирот ва воридоти неруи барқ дар минтақаи Осиёи Марказӣ муайян карда шудааст;

- самтҳо ва роҳҳои ташаккулу рушди бозори неруи барқ дар миқёси кишварҳои Осиёи Марказӣ муайян гардида, пешниҳодотҳои илман асоснокшуда оид ба рушди равандҳои интегратсионӣ дар бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ - ҳамчун самти муҳимтарин ва афзalтарини ҳамкориҳои тарафайн коркард ва пешниҳод гардидааст;

- таҷрибаи ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавӣ баррасӣ гардида, дастовардҳои пешқадами бозорҳои неруи барқи минтақавии Амрикои Ҷанубӣ, Амрикои Марказӣ, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (минтақаи

Меконги Бузург), ИМА (бозори PJM) ва Аврупо (бозори Nord Pool ва бозори ягона) омӯхта шуда, тавсияҳои илман асоснокшуда, оид ба истифодаи онҳо дар миқёси давлатҳои Осиёи Марказӣ пешниҳод гардидааст;

- дурнамои аз ҷиҳати назариявию амалӣ асоснокшудаи рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар базаи омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавӣ таҳия шудааст, ки он имкон медиҳад иқтидорҳои мавҷудаи минтақавӣ дар асоси истифодаи сенарияҳои дурнамои рушди бозори неруи барқи номбурда мавриди таҳқиқ қарор дода шаванд.

Соҳтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулосаю пешниҳодҳо ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Матни кори илмӣ дар 187 саҳифаи компьютерӣ чоп карда шуда, дорои 30 ҷадвал, 10 расм ва 11 диаграмма мебошад.

Дар муқаддима муҳиммияти мавзӯи таҳқиқот асоснок ва тавсиф шуда, мақсаду вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот муайян гардида, навғониҳои илмӣ ва аҳамияти амалӣ ва натиҷаҳои бадастоварда муҳтасар шарҳ дода шудааст.

Боби якум «Асосҳои назариявию методии ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ» номгузорӣ гардида, дар он таҳқиқи асосҳои илмии ташаккули муносибатҳои бозорӣ дар соҳаи электроэнергетикаи давлатҳои Осиёи Марказӣ, ҳусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахш, равишҳои методии арзёбии фаъолияти бозори неруи барқ дар доираи қишварҳои Осиёи Марказӣ мавриди баррасӣ ва натиҷагирий қарор гирифтааст.

Боби дуввум «Таҳлил ва арзёбии вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ» номгузорӣ гардида, дар он вазъи бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказии дорои захираҳои истиҳроҷии энергетикӣ, бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказии дорои захираҳои гидроэнергетикӣ, рушд ва мушкилоти бозори неруи барқ дар Чумхурии Тоҷикистон таҳлил ва арзёбӣ гардида, баҳодиҳӣ карда шудааст.

Дар боби сеюм «Самтҳо ва роҳҳои ташаккулу рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ» муаллиф ба сифати самтҳо ва роҳҳои ташаккулу рушди бозори номбурда равандҳои интегратсионӣ дар бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, таҷдиди инноватсионӣ дар соҳаи электроэнергетикаи давлатҳои Осиёи Марказӣ ва таҷрибаи ҷаҳонии рушди бозорҳои неруи барқи минтақавӣ ва имконоти истифодаи таҷрибаи онҳо дар минтақаи Осиёи Марказиро пешниҳод намудааст.

Дар ҳулосаи диссертатсия таклифҳои унвонҷӯ оид ба ташаккул ва рушди бозори нерӯи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ пешниҳод карда

шудаанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулоса ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Асоснокии нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия овардашуда бо омӯзиш ва таҳлили асарҳои илмии олимони ватаний ва хориҷӣ оид ба масъалаҳои ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоъгии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқоту интишорот, инчунин истифода-барии усулҳои таҳқиқоти умумиилмӣ тасдиқ мегардад.

Унвонҷӯ пас аз омӯзиши ақидаи олимон ва санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ ба хулоса омада аст, ки бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ - ин маҷмӯи муносибатҳои иқтисодие мебошад, ки ҳангоми ҳамгироии давлатҳои Осиёи Марказӣ ташкил шуда, тавассути созишномаҳо, санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ ва ҳамкориҳои минтақавӣ ба вучуд омада, дорои хусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои хос мебошад. Бо ибораи дигар, бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ яке аз навъҳои маъмули бозори минтақавӣ буда, ташаккул ва рушди он аз муносибатҳои ҳамгироии давлатҳои ин минтақа вобаста мебошад ва дар ҳолати рушд кардани он мушкилоти бо неруи барқ таъмин гардидани иқтисодиёт ва иҷтимоёти давлатҳои минтақа метавонад ҳалли мусбати худро пайдо кунад (с.29).

Муаллиф дар рисолаи илмии худ хусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсирбахшро мавриди баррасӣ қарор дода, чунин натиҷагирий намудаст:

1. Давлатҳои Осиёи Марказиро лозим меояд, ки зимни ташаккулу рушди бозори ягонаи неруи барқ хусусиятҳои хоси соҳаи асосии истеҳсолкунандай неруи барқро дар ин давлатҳо ба инобат гиранд.

2. Бозори неруи барқ дар ҳар яке аз давлатҳои Осиёи Марказӣ дорои принсипҳои маҳсусе мебошанд, ки аз сиёсати иқтисодии ҳамон давлат бармеоянд. Аз ин рӯ, ҳангоми ташаккул ва рушди бозори ягонаи неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ин принсипҳоро дар маҷмӯъ ба инобат гирифтани лозим аст.

3. Ба бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ омилҳои гуногун дар сатҳу дараҷаҳои муҳталиф таъсир мерасонанд. Бинобар ин, ҳангоми таҳияи шартномаҳо, созишномаҳои ҳамкорӣ дар бахши захираҳои обӣ-энергетикий ба омилҳои номбурда дикқати ҷиддӣ додан зарур аст.

4. Бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ аз хусусиятҳо, принсипҳо ва омилҳои ба ташаккули ин бозор таъсирбахш вобастагии мустақим дорад (с. 43-44).

Вобаста аз таҳлилу таҳқиқи ақидаи олимони мактабҳои гуногун муаллиф дар расми 1.3.1 равишҳои методии арзёбии рушди бозори неруи

барқ дар давлатҳои Осиёи Марказиро пешниҳод намудааст, ки ба фикри инҷониб, ба интихоби равишҳои методии мувоғиқ барои бозори неруи барқ дар минтақаи мазкур мусоидат карда метавонад (с.56).

Хулоса, таҳияи механизми ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти бозори неруи барқ дар Осиёи Марказӣ аҳамияти муҳим дорад. Татбиқи он андешидани чораҳои мушаххасро барои амиқсозии ҳамкорио ҳамгирой дар соҳаи энергетика талаб меқунад. Ноил шудан ба тавозуннокии талабот ва пешниҳоди захираҳои энергетикий дар бозори доҳилӣ ва рушди самарабахши транзитии ҳар як давлат, инчунин афзун намудани имкониятҳои онҳо барои содироти неруи барқ ба қишварҳои сеюм бояд ҳамчун равиши асосӣ ба инобат гирифта шавад (с. 57).

Вазъи истеҳсол, истеъмол содирот ва воридоти неруи барқ барои давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки дорои захираҳои истиҳроҷии энергетикий (Қазоқистон, Туркманистон ва Ӯзбекистон) мебошанд, дар алоҳидагӣ барои солҳои 2013-2020 мушаххасан аз ҷониби муаллиф таҳлил гардидааст. Агар истеҳсоли неруи барқ дар Ҷумҳурии Қазоқистон дар соли 2013 92,6 млрд. кВт^{*}соатро ташкил дода бошад, пас дар соли 2020 истеҳсоли неруи барқ ба 108,1 млрд. кВт^{*}соат расонида шудааст, ки ин миқдор нисбат ба соли 2013 16,7 % зиёд аст. Вале дар муқоиса нисбати истеъмол дар давраи таҳлилӣ, ин нишондиҳанда дар соли 2013 – 89,6 млрд. кВт^{*}соат ва дар соли 2020 – 107,3 млрд. кВт^{*}соатро ташкил додааст, ки зиёдшавии он ба 19,7 % баробар аст. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки гарчанде Ҷумҳурии Қазоқистон истеҳсоли неруи барқро дар соли 2020 нисбат ба соли 2013 16,7 % зиёд карда бошад ҳам, вале фоизи истеҳсолот нисбати истеъмолот 3,0 % камтар мебошад. Дар солҳои таҳлилӣ Ҷумҳурии Қазоқистон содироти неруи барқро аз ҳамасола зиёд дар соли 2018, яъне 9,9 млрд. кВт^{*}соат расонидааст. Воридоти неруи барқро бошад аз ҳама кам дар соли 2014, яъне ба 0,6 млрд. кВт^{*}соат расонид. Таҳлилҳои гузаронидашуда аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар байни давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки дорои захираҳои истиҳроҷии энергетикий мебошанд, Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба истеҳсоли неруи барқ дар сафи пеш қарор дорад (с.74-75).

Агар истеҳсоли неруи барқ дар Ҷумҳурии Туркманистон дар соли 2013 20,28 млрд. кВт^{*}соатро ташкил дода бошад, пас дар соли 2020 ин нишондиҳанда ба 26,4 млрд. кВт^{*}соат расонида шудааст. Истеъмоли он бошад, агар дар соли 2013 12,51 млрд. кВт^{*}соатро ташкид дихад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 20,3 млрд. кВт^{*}соат расидааст. Содироти неруи барқ дар солҳои таҳлили аз ҳама зиёд дар солҳои 2019-2020 ба қайд гирифта шудааст, ки ба 6,1 млрд. кВт^{*}соат мерасад. Қобили қайд аст, ки Ҷумҳурии Туркманистон дар солҳои таҳлилӣ аз ягон давлати дигар неруи барқро ворид накардааст.

Чумхурии Ўзбекистон бошад дар соли 2013 ба миқдори 54,6 млрд. кВт^{*}соат неруи барқ истеҳсол намудааст. Дар соли 2020 бошад ҳачми истеҳсолро ба 66,4 млрд. кВт^{*}соат расонидааст. Истеъмоли неруи барқ бошад, дар соли 2020 69,1 млрд. кВт^{*}соатро ташкил медиҳад, ки нисбати истеҳсол 2,7 млрд. кВт^{*}соат зиёд мебошад. Воридоти неруи барқ дар соли 2020 5,3 млрд. кВт^{*}соатро ташкил додааст (с.75-76).

Вазъи истеҳсол, истеъмол, содирот ва воридоти неруи барқ барои давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки дорои захираҳои гидроэнергетикий (Қирғизистон ва Тоҷикистон) мебошанд, дар алоҳидагӣ барои солҳои 2013-2020 мушаххасан аз ҷониби муаллифи диссертатсия таҳлил гардидааст.

Агар истеҳсоли неруи барқ дар Чумхурии Қирғизистон дар соли 2013 14,1 млрд. кВт^{*}соатро ташкил дода бошад, пас ин рақам дар соли 2020 ба 15,3 млрд. кВт^{*}соат расонида шудааст, яъне 8,5 % афзудааст. Вале агар истеъмолро дар давраи таҳлили қиёс намоем, ин нишондиҳанда дар соли 2013 – 11,95 млрд. кВт^{*}соат ва дар соли 2020 – 15,5 млрд. кВт^{*}соатро ташкил додааст, ки зиёдшавии он 29,7 % аст. Дар солҳои таҳлили Чумхурии Қирғизистон содироти неруи барқро ба 3,51 млрд. кВт^{*}соат ва воридоти онро ба 2,11 млрд. кВт^{*}соат расонидааст..

Чумхурии Тоҷикистон дар соли 2013 ба миқдори 17,1 млрд. кВт^{*}соат неруи барқ истеҳсол намудааст. Истеъмоли он бошад, дар соли 2013 ба 16,2 млрд. кВт^{*}соат мерасад, яъне истеҳсоли неруи барқ нисбат ба истеъмоли он 5,3 % зиёд мебошад. Содироти неруи барқ дар солҳои таҳлили аз ҳама зиёд дар соли 2019 мебошад, ки 3,1 млрд. кВт^{*}соатро ташкил медиҳад. Воридоти неруи барқ аз ҳама кам дар соли 2014 буд, ки ба 0,05 млрд. кВт^{*}соат расид. Дар соли 2020 бошад истеҳсоли неруи барқ ба 19,8 млрд. кВт^{*}соат расонида шуда, истеъмоли он бошад 15,4 млрд. кВт^{*}соатро ташкил дод (с.88).

Муаллиф таърифҳои неруи барқро дар давлатҳои Осиёи Марказӣ таҳлил намуда, натиҷаҳои онро тариқи ҷадвал баҳодиҳӣ намудааст. Тарифҳо ба ҳисоби миёна дар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соли 2016 аз ҳама баланд дар Чумхурии Ўзбекистон ҳам барои аҳолӣ ва ҳам дар бахши воқеии иқтисодиёт 5,9 сенти ИМА-ро ташкил медиҳад. Тарифҳои паст бошад дар ин сол дар Чумхурии Туркманистон, яъне барои аҳолӣ 0,71 ва дар Чумхурии Тоҷикистон бошад дар бахши воқеии иқтисодиёт 1,34 сенти ИМА мебошад. Тамоюли баландшавии тарифҳо дар соли 2020 дар Чумхурии Ўзбекистон ҳам барои аҳолӣ ва ҳам дар бахши воқеии иқтисодиёт мушоҳида мегардад. Барои аҳолӣ 3,1 сент ва дар бахши воқеии иқтисодиёт 4,7 сенти ИМА мебошад. Тамоюли пастшавии тарифҳо бошад дар Чумхурии Туркманистон ба ҷашм мерасад (с.87-89).

Дар диссертатсия дуруст зикр гардидааст, ки гарчанде мушкилиҳо дар бозори неруи барқи Чумхурии Тоҷикистон вучуд доранд, аммо аз ҷадвали

2.2.5 бармеояд, ки бартарафсозии онҳо аз таҷдиди НБО-и мавҷуда ва соҳтани НБО-и нав, афзунгардонии имкониятҳои ташаккулдиҳандай буҷети давлатӣ аз ҳисоби КСЭ дар асоси татбиқи иқтидори содиротии энергетикаи ватанӣ ва имкониятҳои лоиҳаи CASA-1000, баландбардории пардохтпазирии аҳолӣ ва истеъмолкунандагони бузурги саноатӣ, таъсиси мақоми мустақил оид ба коркарди сиёсати тарифӣ, баланд бардоштани маданияти истифодаи неруи барқ аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, самаранокии менечменти энергетикӣ, инчунин афзун гардонидани иқтидори энергетикии мамлакат, аз ҷумла энергияи сабз (офтоб, бод ва маводи биологӣ) тавассути технологияҳои пешрафтаи энергетикӣ вобастагии зиёд дорад (с. 104).

Ҳамин тарик, унвончӯ қайд кардааст, ки айни замон, барои рушди равандҳои интегратсионӣ дар бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ аллакай заминаҳои муайяни ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудаанд. Вале новобаста аз бастани шартномаҳо ва созишномаҳои даҳлдор, равандҳои интегратсионии бозори неруи барқ дар давлатҳои мазкур ба суръати дилҳоҳ нарасидааст. Сабаби асосӣ дар он аст, ки мақомотҳои салоҳиятдори давлатҳои Осиёи Марказӣ механизми мушаххаси татбиқи қарорҳои қабулшударо ҳанӯз ҳам пурра таҳия накардаанд (с. 120).

Ба андешаи муаллиф дар соҳа ва бозори неруи барқи давлатҳои Осиёи Марказӣ раванди таҷдиди инноватсионӣ дар зинаҳои гуногун идома ёфта истодаанд, ки аз таҳлилу арзёбии он дар диссертатсия натиҷагириҳо намуда аст (с. 135).

Дар асоси омӯзиши омӯзиши таҷрибаи бозори неруи барқ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон аз тарафи муаллиф эҳтимолияти истифода ва ҷорӣ кардани баъзе аз онҳоро дар бозори неруи барқи давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ пешниҳод гардидааст (с. 146-149).

Таҳлилу арзёбии бозорҳои неруи барқ дар мамолики минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ба муааллиф имконият дода аст, ки оид ба паҳлӯҳои мусбии ташкили ҳамгироиҳои байнидавлатӣ хулосабарорӣ ва натиҷагириӯ намуда, натиҷаҳои беҳтарин ва аз нигоҳи иқтисодӣ-иҷтимоӣ самараноки ин таҷрибаҳоро барои бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ тавсия ва пешниҳодҳо намояд. Ҳамчунин дар хотимаи зербоби 3.3, кӯшиш намудааст, ки дурнамои рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказиро барои давраи солҳои 2020-2030 тавассути усули коррелятсионӣ-регистрионӣ пешниҳод намояд (с.150-152).

Дар асоси омӯзиши маводи ба мавзӯъ баҳшидашуда унвончӯ ҳулоса ва пешниҳодҳои ҷолиби диққат таҳия кардааст, ки он барои ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ мусоидат ҳоҳад кард.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Аҳамияти назариявии таҳқиқот ин асосноккунии илмии равишҳои назариявӣ ва методии ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ва рушди минбаъдаи самараноку устувори он бо мақсади афзоиши ҳаҷми истеҳсоли неруи барқ барои таъмини талаботи иқтисодиёт ва аҳолии ҷумҳуриҳои минтақаи номбӯрда мебошад. Аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертационӣ аз он иборат аст, ки натиҷаҳои таҳқиқотро дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, вазорату кумитаҳои дахлдори минтақаи мазкур метавонанд ҳангоми асосноккунии истифодаи самараноки иқтидорҳои энергетикӣ, ташаккул ва рушди бозорҳои миллӣ ва ҳамгириҳои бозори минтақаӣ истифода баранд.

Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандай илмӣ. Натиҷаҳои таҳқиқот дар 17 мақолаи илмии муаллиф, аз он ҷумла 5 мақола дар маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандай КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чоп расидаанд.

Мақолаҳои илмии ҷопшуудаи муаллиф мазмуни муҳтасари кори диссертациониро инъикос менамоянд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқат мекунад. Новобаста ба ҳамаи ин ин дастовардҳо, дар таҳқиқоти диссертационӣ баъзе камбудиву норасоиҳо низ вомехӯранд, ки миёни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон чудо намуд:

1. Дар зербоби 1.1. бештар фикри олимон, коршиносон, иқтибосҳо аз санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ оиди мавзуи таҳқиқшаванда оварда шудааст, аммо фикру андешаҳои муаллиф кам ба назар мерасанд.

2. Дар зербоби 2.1., 2.2.-и кори диссертационӣ муаллиф таҳлилҳо гузаронида тарики диаграмма, ҷадвал нишон дода, динамикаи афзоиш ва ё камшавиро дарҷ кардааст, аммо сабабҳои афзоишёбӣ ё камшавии истеҳсоли неруи барқ, интиқол ва тақсимоти нерӯи барқ аз ҷониби муаллиф ба пуррагӣ инъикос наёфтааст.

3. Барои таҳлилҳои қиёсӣ агар хуб мешуд якторӣ нерӯгоҳҳои обии барқии давлатҳои Осиёи Марказӣ бо якдигар муқоиса ва натиҷагириӣ карда мешуд.

4. Барои муайян кардани нарҳи 1 кВт*соат неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ хуб мебуд як ҷадвали таҳлилӣ тартиб дода ва қиёс карда мешуд, ки нарҳи як кВт*соат неруи барқ дар қадом давлат арzon ва дар қадом кишвари минтақа гарон мебошад. Сабаби арzon ё гаронии он низ шарҳ дода мешуд.

5. Мазмуну мундариҷаи диссертатсия ранги дигар мегирифт, агар муаллиф дар бораи вазъ ва тамоюли сохтану мавриди истифода қарор

гирифтани хати интиқоли барқи хусусияти минтақавӣ дошта яъне CASA-1000, ки нақши назарраси худро дар ташкил ва фурӯши бозори ягонаи фуруши барқи минтақаи Осиёи Марказӣ мебозад, зербоби алоҳида ҷудо намуда бо рақаму далелҳо асоснок менамуд.

Эродҳо ва пешниҳодҳои номбаршуда ҷиддӣ набуда, онҳо ислоҳшавандаанд ва хусусияти тавсиявӣ доранд, ки ба сатҳи баланди илмию амалии таҳқиқоти анҷомдода таъсири манғӣ намерасонанд.

Хуносай ҷамъбастӣ оид ба сазовор донистан ё надонистани довталаб ба дараҷаи илмии даҳлдор. Диссертатсия дар мавзуи «Ташаккул ва рушди бозори неруи барқ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ» ба талаботи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ” ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, ба пуррагӣ ҷавобгӯ буда, муаллифи диссертатсия Асоев Баҳодур Ҳайридинович сазовори гирифтани дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04 - Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.01 - Иқтисодиёти саноат ва энергетика) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи назарияи иқтисодӣ ва идоракунии Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ дар шаҳри Ҳуҷанд

Аvezov A.X.

734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Ҳуҷанд,
хиёбони Исмоили Сомонӣ, 226,
Донишкадаи политехникии Донишгоҳи
техникии Тоҷикистон ба номи академик
М.С. Осимӣ дар шаҳри Ҳуҷанд
Tel./Fax.: (+992-342) 26 04 54,
E-mail.: azizullo@businessconsulting.tj,

Имзои д.и.и., профессор Аvezов А.Х.-ро тасдиқ
менамоям:

Сардори шуъбаи ва қадрҳои ДПДТ ба
номи академик М.С. Осимӣ дар шаҳри Ҳуҷанд

Ёкубова М.А.